

MU‘ALLİM FEYZÎ; HAYATI, ESERLERİ VE FARŞÇA ÖĞRETİMİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ*

Gökhan Çetinkaya**

Öz

Uzun yıllar Farsça öğretmenliği yapmış olması sebebiyle genellikle Mu‘allim Feyzî olarak bilinen Ahmed Feyzî, Tebriz’de doğmuş, daha sonra Osmanlı vatandaşı olarak ömrünün büyük bir bölümünü İstanbul’da geçirmiştir. O, İstanbul’a geldikten sonra Mirgün Mektebi ve Robert Koleji’nde bir müddet öğretmenlik yapmış akabinde Galatasaray Sultânîsi’ne geçerek otuz üç yıl burada Farsça dersleri vermiştir. Kendisi, öğretmenliği boyunca Farsçayı daha kolay ve kalıcı bir şekilde öğretme amacını taşımış; bu amaçla *Ta‘lîm-i Suhan*, *Uşûl-i Fârisî*, *Kand-ı Pârsî* ve *Zebân-ı Fârisî* adlarıyla Farsça dil bilgisine dair eserler yazmıştır. Daha çok müderris kişiliği ile ön planda olan Feyzî Efendi ayrıca Ömer Hayyâm ve Mahmûd Şebüsterî gibi şahsiyetlerin eserlerini de Türkçeye tercüme etmiş ve kendisi de Türkçe şiir kaleme almıştır.

Farsçanın öğretimine dair önemli kitaplar telif eden ve Farsçadan Türkçeye eserler tercüme eden Mu‘allim Feyzî’nin hayatı ve eserleri ile ilgili günümüze kadar sınırlı sayıda çalışma yapıldığı görülmüştür. Bu çalışmada müellifin hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgi verilecek ve Farsçanın öğrenimi ve öğretimine dair yaptığı çalışmalar tanıtılarak görüşlerine yer verilecektir. Böylelikle Mu‘allim Feyzî’nin yaşadığı dönemde Farsçanın öğretim yöntemleri ve onun kullandığı usullerin Farsça öğretimindeki yeri ve önemi ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mu‘allim Feyzî, Farsça Dil Bilgisi, Farsça Öğretimi, *Ta‘lîm-i Suhan*, *Uşûl-i Fârisî*, *Zebân-ı Fârisî*.

Mu'allim Fayzî; His Life, Works and His Place and Importance in Persian Teaching

Abstract

Ahmad Fayzî, who is generally known as Mu'allim Fayzî, because she taught Persian for many years, was born in Tabriz and then a large part of his life was spent in Istanbul as an Ottoman citizen. After he came to Istanbul, he taught at Mirgün School and Robert College for a while, then moved to

* Araştırma makalesi/Research article

** Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Farsça Mütercim ve Tercümanlık ABD, Kırıkkale, e-posta: gokhancetinkaya43@gmail.com, Orcid No: 0000-0001-6208-7867

Makale Gönderim Tarihi: 31.04.2021

Makale Kabul Tarihi : 17.06.2021

Galatasaray High School where he taught Persian for thirty-three years. He aimed to teach Persian more easily and permanently during the lessons he gave to his students during his teaching; for this purpose, he wrote works on Persian grammar under the names of *Ta 'lîm-e Sukhan*, *Uşûl-e Fârsî*, *Kand-e Pârsî* and *Zebân-e Fârsî*. Fayzî Efendi, who is mostly known for his teacher personality, also translated the works of personalities such as Omar Khayyam and Mahmoud Shabestari into Turkish and wrote poetry himself in Turkish.

It has been observed that a limited number of studies have been carried out on the life and works of Mu'allim Fayzî, who wrote important books on the teaching of Persian and translated works from Persian to Turkish. In this study, extensive information will be given about the life and works of Mu'allim Fayzî, and his studies on the learning and teaching of Persian will be introduced and his views will be given. Thus, the teaching methods of Persian in the period when Mu'allim Fayzî, lived.

Keywords: Mu'allim Fayzî, Persian Grammar, Persian Teaching, *Ta 'lîm-e Sukhan*, *Uşûl-e Fârsî*, *Zebân-e Fârsî*.

Structured Abstract

Ahmad Fayzî, who is generally known as Mu'allim Fayzî, because he taught Persian for many years, was born in Tabriz and then a large part of his life was spent in Istanbul as an Ottoman citizen. After he came to Istanbul, he taught at Mirgün School and Robert College for a while, then moved to Galatasaray High School where he taught Persian for thirty-three years.

Ahmad Fayzî, fell ill due to a severe cold shortly after leaving his duty at Galatasaray High School and died two days later, on 27 February 1910.

There is no information about Fayzî Efendi's wife. However, it is seen that he has a son named Safa Fayzî, both from his own works and from the sources that give information about his life.

Throughout his teaching career, he aimed to teach Persian more easily and permanently; For this purpose, he wrote works on Persian grammar under the names of *Ta 'lîm-e Sukhan*, *Uşûl-e Fârsî*, *Kand-ı Pârsî* and *Zebân-e Fârsî*.

He has works *Eş'âr-ı Feyzî*, where he collected his own poems; two collections of elegies named *Mâtemnâme* and *Vaveylâ*; *Sûz u Gûdâz*, which includes his own song lyrics; *Khayyâm*, in which translated the rubais of Omar Khayyâm and gives information about his life; *Gulshan-i Râz* translation and *Pâk-Nihâd and Pâk-Dâmen*.

Ahmad Fayzî, made a great effort to learn and teach Persian, his mother tongue. Considering Persian as one of the basic and essential elements of Turkish, he defended the view that learning Turkish properly depends on

knowing Persian and stated that being indifferent to Persian would mean neglecting Turkish. In his poem of advice, which he wrote for his son Safa Feyzî, he emphasized that he should learn Arabic without delay, but he did not settle for Arabic and emphasized the importance of learning Persian, which he described as the language of literature.

The first work Ahmad Fayzî wrote on Persian grammar is *Ta'lim-i Sukhyan*. It was printed by Mekteb-i Sanayi Printing House in 1292/1875. This work is a Persian grammar book with Turkish annotation, prepared in two volumes according to the level of students learning Persian at intermediate level.

Another work of Mu'allim Fayzî on Persian grammar is *Uşûl-e Fârsî*. This work is considered one of the most important Persian grammar books published in Turkey and has been reprinted many times. He prepared this work to help students who are willing to learn Persian, especially those who took Persian lessons at the Galatasaray High School, to gain the ability to speak Persian, and he used the word-to-sentence method in this work.

Fayzî Efendi's work called *Usûl-e Fârsî* has been published under the name of *Îlâveli Usûl-e Fârsî* since its third edition. Since additions were made about examples and exercises in the third edition of the work, the name of the work was changed to *Îlâveli Usûl-e Fârsî* in this third and later editions.

Another book by Mu'allim Fayzî on Persian grammar is *Kand-e Pârsi*. This work was published by Ahter Printing House in 1310/1892 as twenty-nine pages. In this work, he continued the method of "terkîb-i kelâm" that he applied in other Persian grammar books. While explaining the subjects, first of all, the grammar subject given under a title was discussed, then under the title of "lugat" Persian words were given with their Turkish equivalents, then Persian sentences were written under the title of "terkîb" and their Turkish equivalents were indicated.

Zebân-e Fârsî is the last book of Ahmad Fayzî published on Persian grammar. In the introduction part of the work, he stated that he prepared *Zebân-e Fârsî* with some additions, since the prints of *Usûl-e Fârsî* were popular and the copies were exhausted. *Zebân-e Fârsî* was prepared to be taught in secondary schools in the provinces and especially in the second grades of junior high schools and was published by various printing houses twelve times, the first of which was on October 12, 1905 by Matbaa-ı Osmaniye.

Fayzî's methods of handling Persian grammar topics were adopted and taken as an example by many authors, and these new methods, in which modern methods came into play, were also reflected in the Persian grammar books that were later compiled.

Hayatı

Mu'allim Feyzî adıyla bilinen Ahmed Feyzî Efendi, Tebriz civarında Serab'a bağlı Türkanpur köyünde 1258/1842 yılında doğmuştur. Babası dönemin bilginlerinden Es'ad Mollâ'dır (İnal, 1999, s. 647; Gölpınarlı, 2003, s. 4). İlköğrenimi babası Es'ad Mollâ'nın yanında gören Feyzî Efendi, Necef'te eğitimini sürdürmüş, daha sonra Mısır'a giderek Ezher Camii'nde eğitimine devam etmiştir. Ahmed Feyzî'nin Necef'te ne kadar süre bulunduğu, eğitimini kaç yılda tamamladığı ve hangi tarihler arasında Mısır'da bulunduğu konusunda net bir bilgi yoktur. Mısır'da vezir Abdurrahman Sâmî Paşa ile tanışarak onunla birlikte İstanbul'a gelmiştir (İnal, 1999, s. 647).

İstanbul'da Osmanlı tabiiyetine geçen Feyzî Efendi, Amasya tahrirat kitabetine memur olarak atanmıştır. Akabinde İstanbul şehremaneti mektubî kalemi mümeyyizliğine tayin edilmiştir. Mahmud Kemal İnal, Feyzî Efendi'nin bir müddet Mirgün Mektebi ve Robert Koleji'nde muallimlik yaptığını; Amerikalıların, İslamiyet aleyhindeki kitapları tercüme ettirmek istemeleri üzerine buradaki görevinden ayrıldığını ifade etmiştir (İnal, 1999, s. 647). Salah Birsnel, *Kahveler Kitabı*'nda Hacı Çaycı Reşit'in çayevinden bahsederken "*Buraya gelenlerden biri de Mu'allim Feyzî Efendi'dir. Robert Kolej'de öğretmen olarak çalışırken Amerikalıların İslamı kötüleyen kitapları kendisine çevirtmek istemeleri üzerine oradan ayrılacak kadar dinine ve yurduna bağlı bir kişidir.*" (Birsnel, 2019, s. 100) sözleriyle bu bilgiyi doğrulamakta ve "*daha sonraları, 33 yıl süre ile Galatasaray Lisesi'nde Farsça okutan Mu'allim Feyzî Efendi'nin gözü, burnu, ağzı esmer mi esmer yüzü tam bir İranlıyı andırır. Konuşması da Azerbaycan ağzına çalar. Ahmet Rasim onun şiirlerinin bile Azerbaycan ağzıyla yazıldığını söyler.*" (Birsnel, 2019, s. 100) sözleriyle de Mu'allim Feyzî'nin simasına ve konuşma üslubuna da değinmektedir. Mu'allim Feyzî, Robert Koleji'ndeki görevinden ayrıldıktan sonra Galatasaray Sultânîsi için düzenlenen Farsça öğretmenliği sınavına katılmış; bu sınavda başarılı olarak Farsça muallimliğine tayin edilmiştir. Mahmud Kemal İnal, Feyzî Efendi'nin otuz üç sene bu vazifede kaldığını ve 1328/1910 yılında ilerlemiş yaşından dolayı bu görevden ayrıldığını belirtmektedir. Bu bilgiden yola çıkarak Feyzî Efendi'nin Galatasaray Sultânîsi'nde 1877-1910 yılları arasında görev yaptığı sonucuna ulaşılmaktadır. Feyzî Efendi, Galatasaray Sultânîsi'ndeki görevinden ayrıldıktan bir süre sonra şiddetli soğuk algınlığından dolayı rahatsızlanmış ve iki gün sonra, 16 Safer 1328/27 Şubat 1910'da vefat etmiştir. Naaşı, Üsküdar'daki Seyyid Ahmed Deresi kabristanına defnedilmiştir.

Feyzî Efendi, kendi ölüm tarihine dair tarih düşürmek için şiir yazmıştır. Sekiz beyitten müteşekkil olan şiirde "Feyzî değilse mazhar-ı gufrân-ı Zü'l-celâl/Târih-i tâmi yâ neden olmuş hüve'l-gafûr" beytindeki "hüve'l-gafûr" ibaresiyle ebced hesabına göre tarih düşmüştür. "Hüve'l-gafûr" (هو الغفور) ebced

hesabıyla 1328 rakamını vermektedir (İnal, 1999, s. 648; Gölpınarlı, 2003, s. 4).

Fezî Efendi'nin eşi hakkında bir bilgi yoktur. Fakat hem kendi eserlerinden hem de hayatı hakkında bilgi veren kaynaklardan onun Muhammed Safâ Fezî adında bir oğlu olduğu görülmektedir. Nitekim Fezî Efendi'nin *Eş'âr-ı Fezî* adındaki şiir divanında oğlu Safâ'nın "Mahdumum Muhammed Safâ'nın Veladeti Tarihi" başlıklı yedi beyitlik bir şiiri mevcuttur ve bu şiirle Fezî Efendi oğlu Safâ'nın doğumuna 1878 yılını tarih düşmüştür (Fezî, *Eş'âr-ı Fezî*, 2021, s. 17; Fezî, *Mâtem-nâme ve Vâveyla*, 2012, s. 8-9). Ayrıca Mu'ellim Fezî'nin *Îlâveli Usûl-i Fârisî* adlı eserinin sonunda "öiüÂb-i müellif be-ferzend-i öiș" başlığı altında oğlu Safâ Fezî adına yazdığı bir pendnâmesi yer almaktadır. (Fezî, *Îlâveli Usûl-i Fârisî*, 1304/1887, s. 94) Yirmi yedi beyitten oluşan bu manzumede Mu'ellim Fezî, sekiz yaşına giren oğluna eğitimi konusunda özellikle de Arapça ve Farsça öğrenmesi konusunda tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu manzumenin ilk ve son beyitleri şöyledir:

Ey gülben-i gülşen-i cevânî

Nev-bâve-yi bâg-ı zindegânî

...

Ey nûr-i basar belâğ bendeñ

Red ya şeref-i kabûl senden

Şafâ Fezî de babasının ölümünden sonra onun *Zebân-ı Fârisî* adlı eserinin Şems Matbaası tarafından 1329/1913 yılında yapılan baskısına kısa bir ön söz yazmıştır. Bu ön sözde Şafâ Fezî, babasının bu eserinin son zamanlarda çokça taklit edildiğini ifade ederek okuyuculardan kendi mührünü taşımayan baskıları almaması ricasında bulunmuştur (Fezî, *Zebân-ı Fârisî*, 1329/1903, s. 4). Fezî Efendi'nin *Mâtemnâme ve Vâveyla* eserini neşreden Cemil Çiftçi ise bu bilgilere ilave olarak Safâ Fezî hakkında bazı bilgiler vermiş ve Fezî Efendi'nin Mihriban adında bir kızı olduğunu belirtmiştir. Oğlu Safâ Fezî, Tahran'da Türkiye Büyükelçiliği'nde müsteşarlık görevinde bulunmuş daha sonra Bükreş Büyükelçiliğine atanmış ve Settar İlksel ve Zeynep Altar adında iki çocuğu olmuştur. Kızı Mihriban Hanım da İranlı hariciye memuru Abbas İhsan Emiraslan ile evlenmiştir (Fezî, *Mâtem-nâme ve Vâveyla*, 2012, s. 10).

Eserleri

Ömrünün büyük bir kısmını Farsça öğretmeye adanmış olan Mu'allim Fezî, devrin ilmî ve edebî mahfillerinde bilinen ve saygı duyulan bir şahsiyettir. Onun Farsça dil bilgisine dair *Ta'lim-i Suhan*, *Uşûl-i Fârisî* (1297/1881), *Îlâveli Usûl-i Fârisî* (1304/1887), *Muhtaşar Usûl-i Fârisî* (1307/1890), *Kand-ı Pârsî*

(1310/1892), *Zebân-ı Fârisî* (1321/1903); kendi şiirlerini topladığı *Eş'âr-ı Feyzî*; *Mâtemnâme* (1289/1872) ve *Vâveylâ* (1314/1886) adlarında iki mersiye derlemesi; kendisine ait şarkı güftelerini içeren *Sûz u Gûdâz* (1303/1885), Ömer Hayyâm'ın rubailerini tercüme ettiği ve hayatı hakkında bilgi verdiği *Hayyâm* (1303/1885) ve *Gülşen-i Râz* tercümesi ile Fransızca bir hikâyeden iktibasla kaleme aldığı *Pâk-Nihâd ve Pâk-Dâmen* (1297/1881) adlı eserleri vardır (İnal, 1999, s. 646-650). Ayrıca Mu'allim Feyzî'nin Farsça eserlerden seçtiği *Müntehabât-ı Fârisiye* adlı seçkisi; büyük bir Farsça-Türkçe, Türkçe-Farsça sözlük olan *Kâmûs*'u ve küçük bir sözlük olan *Cep Lugatı*'nın olduğu bilinmektedir. Fakat *Müntehabât-ı Fârisiye* ve *Kâmûs*, 1890-1891 yıllarında Feyzî Efendi'nin Cihangir Karadut Çeşmesi'ndeki evindeki çıkan yangında yanmış; *Cep Lugatı* ise ölümünden sonra oğlu Safâ Feyzî'nin eline geçmiş olmasına rağmen baskısı yapılmamıştır (İnal, 1999, s. 648-649).

O, Farsçanın öğretimine dair yazdığı eserleri ve Farsçadan yaptığı tercümeleri ile bir muallim ve mütercim; kaleme aldığı şiir ve mersiye ve çeşitli gazetelerde yazdığı yazılarla şair ve edip bir kişiliği ile bilinmektedir. Mu'allim Nâcî, Feyzî Efendi'nin Ömer Hayyâm'ın rubailerini tercüme ettiği ve hayatı hakkında bilgi verdiği *Hayyâm* adlı eseri için yazdığı tanıtım yazısında onu şu dizelerle tarif etmektedir:

Feyzîye dense şâ'ir-i Feyyâzvar yeri

Feyz-âver-i cihân-ı edebdir eserleri

Görseydi asrımızda gelip ol suhenveri

Medhiyle şân verir idi iğrâka Enverî (Feyzî, Hayyâm, 1303/1886, s. 103)

Abdülbaki Gölpınarlı ise *Mevlâna Müzesi Abdülbaki Gölpınarlı Kütüphanesi Yazma Kitaplar Kataloğu* adlı eserinde Mu'allim Feyzî'den bahsederken “*Suruş ve Şirzâd mahlaslarını kullanan Mu'allim Feyzî'nin mersiye ve şiirleri, gerçekten de eşsizdir.*” (Gölpınarlı, 2003, s. 4) ve “*Türkçe mersiyede, gerçekten de en büyük üstat olan Mu'allim Feyzî*” (Gölpınarlı, 2003, s. 282) ifadelerini kullanarak hem onun şiirlerinde kullandığı mahlasları hakkında bilgi vermekte ve hem mersiye ve şiirlerindeki başarısına işaret etmektedir.

Mu'allim Feyzî, oğlu Safâ Feyzî'ye yazdığı pendnâmesinde “*Şâ'irliğe etme arzu, saht/ Çün şâ'ir olur hemîşe bed-baht*” beytiyle her ne kadar şairliği oğluna tavsiye etmese de kendisi de şiir kaleme almış ve bu şiirleri *Eş'âr-ı Feyzî* adlı eserde bir araya getirmiştir. Onun şiirleri genellikle doğumlara, ölümlere, çeşmelere, camilere, dergahlara ve benzeri yapılara düşürülen tarihlerden oluşmaktadır (Feyzî, Mâtem-nâme ve Vâveyla, 2012, s. 20). *Eş'âr-ı Feyzî*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz B 603 numarada kayıtlıdır ve 82 yaparıktan oluşmaktadır. Kütüphane kaydında eserin müellif hattı ve eserin

tek nüshası olduğu; içerisindeki eserlerin de 1321-1328/1903-1910 yılları arasında yazıldığı bilgisi verilmektedir (Feyzî, Eş’ar-ı Feyzî, 2021).

Feyzî Efendi’nin *Mâtemnâme* adlı eseri, Camlı Matbaası tarafından İstanbul’da 1289/1872 yılında neşredilmiştir. Sekiz sayfadan oluşan eserde yedi adet mersiye yer almaktadır (Feyzî, Mâtem-nâme ve Vâveyla, 2012, s. 27-118). *Vâveylâ* ise 1314/1896 yılında yayınlanmıştır. Bu eserde de 12 adet mersiye bulunmaktadır. Ayrıca Mu’allim Feyzî’nin *Mâtemnâme* ve *Vâveylâ* adlı eserlerindeki mersiyeleri bazı ilavelerle *Îlâveli Vâveylâ yahut Mesâib-i Kerbelâ* adıyla 1327/1909’da yayınlanmıştır (Feyzî, Mâtem-nâme ve Vâveyla, 2012, s. 27-118).

Sûz u Güdâz Arif Bey, Şevki Bey, Rıfat Bey ve Faik Bey’in eserlerinin bulunduğu güfte mecmuasıdır (Baloğlu, 2016, s. 232). İçerisinde 1303/1886 yılında İstanbul’da 32 sayfa olarak Şirket-i Mürettibiyye tarafından basılmıştır.

Ömer Hayyâm’ın rubailerini tercüme ettiği ve hayatı hakkında bilgi verdiği eseri “Hayyâm” adıyla basılmıştır. Eser hakkında baskı kapağında “müşârunileyhiñ tercüme-yi hâliyle ruba’iyyât-ı müntehibesini hâvidir” şeklinde bir izah mevcuttur. Eserin “ifâde-yi mahsûsa” başlıklı giriş kısmında “*bu eser-i zibâ-gevher iki kısma hâvî olup biri tercüme-yi hâl diğeri kıta’ât-ı müntehibe kısmından ibârettir.*” (Feyzî, Hayyâm, 1303/1886, s. 5) sözleriyle eserin iki bölümden oluştuğu birinci bölümde Ömer Hayyâm’ın hayatına dair bilgilerin yer aldığı, ikinci kısımda ise rubailerinin tercümesinin yapıldığı bilgisi verilmiştir. Giriş kısmının devamında Mu’allim Feyzî, rubailerin Türkçeye tercümesinde izlediği yolu: “*kısm- evvelin uslub-u tercümesi meâlen ve kısm-ı sânisî ne büsbütün ârzûmendân-ı Fârisîyi nevmid-i istifâde edercesine meâlen ve ne de kelâm-ı aslînin kuvvet ve meziyyetine hâlel verircesine harfîyyen olup ancak muktezâ-yı tarifîne muvâfık bir tarîk-i iktisâd ihtiyâr edilmiştir.*” (Feyzî, Hayyâm, 1303/1886, s. 6) şeklinde belirtmiş ve şu şiirle giriş kısmını tamamlamıştır:

Lemaâtinden asr-ı mes’ûdun
Rûşenî buldu hep dil u dîde
Türkçeden câme-yi harîr u perend
Gitti bu nüsha-yı pesendîde
Rûh-i Hayyâm şâdimân oldu
Asr-ı Abdülmecîd Hânında

Feyzî Efendi, Ömer Hayyâm’ın rubailerini Mu’allim Nâcî’nin ısrarı ve isteği üzerine tercüme etmiştir. Nitekim Mu’allim Nâcî, bu eserin sonuna bir

tanıtım yazısı yazmış ve 25 Zilkade 1303/25 Ağustos 1886 tarihli bu yazıda kendisinin isteği üzerine Feyzî Efendi'nin eseri hazırladığına işaret etmiştir (Feyzî, Hayyâm, 1303/1886, s. 101-103). Bu eser Şirket-i Mürettibiyye Matbaası tarafından 1303/1886 yılında yayınlanmıştır. Mu'allim Feyzî, Ömer Hayyâm'ın rubailerini Türkçeye ilk tercüme eden kişilerden birisidir. Bu tercümeden sonra Ömer Hayyâm'ın rubailerini pek çok kez Türkçeye tercüme edilmiştir (Andı, 2000, s. 191-232).

Onun Farsçadan yaptığı bir diğer tercüme ise Mahmûd Şebüsterî'nin *Gülşen-i Râz* adlı eserine yaptığı tercümesidir. *Gülşen-i Râz*'ın tercüme ve şerhlerine dair hazırlanan eserlerde ve çalışmalarda bu tercümeden hiç bahsedilmemiştir. Eserin tek ve müellif nüshası İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı OE Yz 000224 numarada kayıtlıdır ve telif tarihi olarak da 1324/1906 yılı verilmiştir.

Fransızca bir hikâyeden iktibasla yazılan *Pâk-Nihâd ve Pâk-Dâmen*, 1297/1881 yılında 15 sayfa olarak İstanbul Şirket-i İrâdiyye Matbaası'nda basılmıştır.

Farsça Öğretimindeki Yeri ve Önemi

Mu'allim Feyzî ömrünün büyük bir kısmını Farsça öğretmeye adanmış ve bunun için pek çok eser telif etmiştir. Feyzî Efendi, ana dili olan Farsçanın öğrenilmesi ve öğretilmesi için yoğun bir çaba sarf etmiş; *Uşûl-i Fârisî* adlı eserinde "*Beyâna hâcet olmadığı vechle lisân-ı Fârisî Türkçeniñ erkân-ı aslıyesinden olmakla Türkçeyi gereği gibi öğrenmek Fârisiden ber vech-i matlûb kesb-i ma'lûmât etmeğe mütevakkıfdir. Bu sûretde Fârisîniñ ta'allüm ve tahsiline râğbet etmemek Türkçeyi mühimsememek demek olur ki menâfi'-i hakîkasından bu derece gâfil bir şahsın vücûdu tasavvur olunamaz.*" (Feyzî, İlâveli Uşûl-i Fârisî, 1304/1887, s. 2) sözleriyle Farsçayı Türkçenin temel ve asıl unsurlarından sayarak Türkçeyi gereği gibi öğrenmenin Farsçayı bilmeye bağlı olduğunu, Farsçaya karşı ilgisiz kalmanın Türkçeyi ihmal etmek anlamına geleceğini ifade etmiştir. Oğlu Safâ Feyzî için yazdığı öğüt içerikli manzumesinde ise şu dizelerle öncelikle gecikmeden Arapça öğrenmesi gerektiğini fakat Arapça ile yetinmeyerek edebiyat dili olarak nitelediği Farsça öğrenmesinin önemini vurgulamıştır:

Zinhâr 'Arabice eyle tahsîl
Tahsiline durma eyle ta'cîl
Zîrâ 'Arabî lisân-ı dîndir
Hem lügaz ü vesî'-i dil-nişîndir
Lâkin 'Arabî kifâyet etmez
Yalnız 'Arabî ile kâr yetmez

Öğrenmeli Fârisî zebânın

Kesb etmelisin edeb-lisânın

Ger ‘ilm u edeb ise merâmın

Olsun bu lisâna ihtimâmın

Mu‘allim Feyzî’nin Farsça dil bilgisi ile ilgili yazdığı ilk eser *Ta‘lîm-i Suhan*’dır. Mekteb-i Sanayi Matbaası tarafından 1292/1875 yılında basılmıştır. Bu eser orta düzeyde Farsça öğrenen öğrencilerin seviyesine göre iki cilt hâlinde hazırlanmış Türkçe açıklamalı Farsça dil bilgisi kitabıdır.

Ta‘lîm-i Suhan, başlangıç ve ileri düzeydeki öğrencilere göre iki kısım hâlinde hazırlanmış bir dil bilgisi kitabıdır. Mu‘allim Feyzî, *Ta‘lîm-i Suhan*’ın (1292/1875) giriş kısmında “*zebân-ı şîrîn-beyân Fârisîden dahi usûl ve kavâ'id-i mühimmesini hâ'iz ve hâvî tarz-ı cedîd muhtasar ve müfîd henüz bir risâleniñ sâhil-res zuhûr olamaması dîde-yi te'essüfle görülmekte idi.*” (Feyzî, *Ta‘lîm-i Suhan*, 1292/1875, s. 2) sözleriyle Farsça için yazılmış dil bilgisi kitapları hakkında muhtasar ve kullanışlı olmadıkları değerlendirmesinde bulunmuş ve eserini bazı dostlarının da teşvikiyle bu amaçla hazırladığını ifade etmiştir. *Ta‘lîm-i Suhan*’ın birinci bölümünde Farsça dil bilgisi konularını Farsçayı öğrenmeye yeni başlayan öğrencilerin daha kolay öğrenmesi için sırasıyla şahıs zamirleri, tamlama, edatların terkihiyle anlatılmış ve bu anlatılan konular örnek cümleler ve soru-cevap şeklindeki alıştırmalarla pekiştirilmek istenmiştir. İleri düzeydeki öğrenciler için hazırlanan ikinci bölümde ise nahiv konularına yer verilmiştir. Bu bölümde dil bilgisi konularına ilave olarak Farsçadaki bazı deyim ve tabirlerin verilmiş olması eserin önemli bir özelliğidir (Feyzî, *Ta‘lîm-i Suhan*, 1292/1875; Çetinkaya, 2021, s. 248-254).

Mu‘allim Feyzî’nin Farsça dil bilgisine dair hazırladığı diğer eseri *Uşûl-i Fârisî*’dir. Bu eser Türkiye’de basılmış Farsça dil bilgisi kitaplarının en önemlilerinden sayılmaktadır ve pek çok kez baskısı yapılmıştır. Feyzî Efendi, *Uşûl-i Fârisî*’nin mukaddimesinde “*ma'lûm ola ki işbu risâleden maksad bil-cümle hâhişmendânı ve hâssaten mekteb-i Sultânî’de hidmet-i tedrisiyeleriyle mebâhî olduğum şâgirdânı Fârisî tekellüme alıştırmak olup bu dahi terkîb-i kelâm usûlünü öğrenmekle mütevakkıf olduğundan...*” (Feyzî, *Uşûl-i Fârisî*, 1299/1882, s. 4) diyerek bu eserini Farsça öğrenmeye istekli olan öğrencilere özellikle de Mekteb-i Sultânî’de Farsça derslerine girdiği öğrencilerine Farsça konuşma yetisi kazandırmak için hazırladığını ve bunun da terkîb-i kelâm usulü ile mümkün olacağını belirtmiştir. Mu‘allim Feyzî’nin burada bahsettiği terkîb-i kelâm usulü kelimeden cümleye giden ve kelimeyi cümle içerisinde kullanma becerisini kazandırmaya yönelik bir yöntemdir. Bu eserde klasik dil bilgisi kitaplarından farklı olarak konulara şahıs zamirleri, tamlama ve با، از، بر، با،

بی edatları ile başlanılmış, konuların her biri bir önceki konuyla birleştirilmiştir.

Örnek:

{ ادوات مفعول }

قلمی	خامه را	را بی
قلمدن	از خامه	از دن
قلمده	در خامه	در ده
قلمه-بکا	بخامه-بمن	ب ه-کا

{ لغت }

نامه با	کدام	این	آن	کجا	برای	دبستان	یا
کتاب	ایله	هانکی	بو	او	نرده	ایچون	مکتب یوخسه

{ ترکیب }

با کدام خامه نوشتی؟ با این خامه نوشتم. تو از این نامه خواندی یا از آن؟ از این خواندم. در کجا خواندی؟ در دبستان. این را شما نوشتید؟ آری، من نوشتم. برای که نوشتی؟ برای ایشان. خامه شما کدام است. خامه من این است، آن نیست.

Eser müfredat programı dikkate alınarak yazılmış ve Farsça dil bilgisi konularının “ders” başlıkları altında anlatılmıştır. Ele alınan her dil bilgisi konusundan sonra sözlük, Farsçadan Türkçeye; Türkçeden Farsçaya tercüme alıştırmaları verilmiştir. Bu yönüyle de Mu‘allim Feyzî, alıştırma yaparak işlenen konuların öğrencilerin zihninde pekişmesini amaçlamıştır (Çetinkaya, 2021, s. 284-289).

Türkiye’de neşredilmiş Farsça dil bilgisi kitaplarının en önemlilerinden birisi olan *Usûl-i Fârisî* hakkında devrin önemli şahsiyetleri arasında yer alan Mu‘allim Nâcî ve Ahmed Midhat Efendi birer tanıtım yazısı yazmıştır. Mu‘allim Nâcî, tanıtım yazısında “*Usûl-i Fârisî lisânîñ kava‘id-i lâzimesiyle beraber tatbîkâtını eñ müstahsen bir tarz üzere muhtevî olduğundan erbâb-ı dânişe göre musaddık olacağı vechle bu yolda yapılan kitaplarıñ ahsenidir. Bir âdem bundan kendi kendine usûl-i Fârisîyi öğrenebilir. Bu da kavâ‘idiñ, tatbîkâtıñ ... sûretiyle beyân ve irâd edilmiş olmasından ileri gelir.*” (Feyzî, İlâveli Usûl-i Fârisî, 1304/1887, s. 5) sözleriyle *Usûl-i Fârisî* adlı eserin Farsçanın gerekli olan dil bilgisi kurallarını içerdiği ve uygulama ve alıştırmalarla beraber hazırlandığı için öğrencilere faydalı olacağı ve hatta Farsçayı öğrenmek isteyen bir kişinin bu eseri okuyarak kendi kendine dahi Farsçayı öğrenebileceğini ifade etmiştir (Feyzî, İlâveli Usûl-i Fârisî, 1304/1887, s. 5).

Ahmed Midhat Efendi *Tercümân-ı Hakikat*'ın 2380. nüshasında eserin değerini ortaya koyan bir yazı kaleme almış; bu yazısı daha sonra yine eserin beşinci baskısının başında yer almıştır. Bu tanıtım yazısında Ahmed Midhat Efendi “*Usûl-i Fârisî lisân-ı Osmânîmiziñ erkân-ı selâsesinden bulunmak hasebiyle bizce ehemmiyeti aslâ münkir olamayan Fârisî lisânınıñ teshîl-i tahsîlini te'mîn eylemiş bulunduğundan*” (Feyzî, İlâveli Usûl-i Fârisî, 1304/1887, s. 5) diyerek *Uşûl-i Fârisî*'nin Osmanlı Türkçesi'nin temel taşlarından biri olan Farsçanın kolay öğretilmesinde yararlı bir kaynak olduğunu beyan etmiştir.

Feyzî Efendi'nin *Usûl-i Fârisî* adlı eseri, üçüncü baskısından itibaren *İlâveli Usûl-i Fârisî* adıyla neşredilmiştir. Müellif eserin “ifâde-yi mahsûâa” başlıklı giriş kısmında *Usûl-i Fârisî*'nin birinci ve ikinci baskısının rağbet gördüğü ve nüshalarının tükendiği için üçüncü baskısının yapıldığını belirtmiştir. Eserin üçüncü baskısında, örnekler ve alıştırmalar konusunda eklemeler yapıldığından eserin adı bu üçüncü ve daha sonraki baskılarda *İlâveli Usûl-i Fârisî* şeklinde değiştirilmiştir.

Mu'allim Feyzî'nin Farsça dil bilgisi hakkında yazdığı diğer kitabı *Kand-ı Pârsî'dir*. Bu eser Ahter Matbaası tarafından 1310/1892'de yirmi dokuz sayfa hâlinde neşredilmiştir. Bu eserde diğer Farsça dil bilgisi kitaplarında uyguladığı terkîb-i kelâm usulünü devam ettirmiştir. Konular anlatılırken öncelikle bir başlık altında verilen dil bilgisi konusu ele alınmış, devamında “lugat” başlığı altında Farsça kelimeler Türkçe karşılıkları ile beraber verilmiş, sonrasında “terkîb” başlığı altında Farsça cümleler yazılmış ve bunların da Türkçe karşılıkları belirtilmiştir (Feyzî, *Kand-ı Pârsî*, 1310/1892; Çetinkaya, 2021, s. 373-374).

Zebân-ı Fârisî, Mu'allim Feyzî'nin Farsça dil bilgisine dair neşrettiği son kitabıdır. O, eserin giriş kısmında *Uâyl-i Fârisî*'nin baskılarının rağbet gördüğü ve nüshaları tükendiği için *Zebân-ı Fârisî*'yi daha kapsamlı ve bazı ilavelerle hazırladığını belirtmiştir. *Zebân-ı Fârisî*, taşrada bulunan idadî mekteplerinde ve özellikle de rüşdiye mekteplerinin ikinci sınıflarında okutulmak üzere hazırlanmış ve ilki Matbaa-yı Osmaniye tarafından 12 Şaban 1323/12 Ekim 1905 tarihinde olmak üzere toplamda on iki defa çeşitli matbaalar tarafından basılmıştır (Feyzî, *Zebân-ı Fârisî*, 1321/1903; Çetinkaya, 2021, s. 450-451).

Mu'allim Feyzî, Farsçanın öğretimine yönelik yazdığı dil bilgisi kitaplarında uygulamayı ön planda tutmuş ve dil bilgisi konularını kelimedenden cümleye giden ve kelimeyi cümle içerisinde kullanma becerisini kazandırmaya yönelik bir yöntem olan terkîb-i kelâm usulü ile ders başlıkları altında çeşitli okulların müfredat programlarına göre ele almıştır. Farsça öğrenen öğrencilerin sadece dil bilgisi kuralları ile yetinmeyip alıştırmalar yaparak konuları daha iyi

idrak etmesine olanak sağlamak için ele alınan her dil bilgisi konusundan sonra sunulan sözlük kısmı ve Farsçadan Türkçeye ya da Türkçeden Farsçaya tercüme gibi alıştırmaları da eserine dâhil etmiştir.

Mu‘allim Feyzî’nin Farsça dil bilgisi konularını işleyiş yöntemleri pek çok müellif tarafından benimsenerek örnek alınmış ve modern usullerin devreye girdiği bu yeni metotlar daha sonra telif edilen Farsça dilbilgisi kitaplarına da yansımıştır. Nitekim Mehmed Kânî’nin *Gülşen-i Fârisî*, Hüseyin Hıfzî’nin *Tarz-ı Nevîn Ta‘lîm-i Fârisî*, Alî Nazîmâ’nın *Tertîb-i Cedîd Ta‘lîm-i Fârisî* ve Mahmûd Mes‘ûd’un *Yeñi Usûl Ta‘lîm-i Fârisî* adlı Farsça dil bilgisi kitaplarında Feyzî Efendi’nin uyguladığı terkîb-i kelâm usulü takip edilmiştir.

Sonuç

Uzun yıllar Galatasaray Sultânîsi'nde Farsça öğretmiş olan Mu'allim Feyzî, Farsçanın öğretilmesi için büyük bir çaba sarf etmiş ve Farsçayı Osmanlı Türkçesinin temel ve asıl unsurlarından biri olarak görmüştür. Kendisi, müderrisliği sırasında Farsçayı daha sade ve anlaşılır bir şekilde öğrencilerine öğretmek için Farsçanın dil bilgisine dair eserler kaleme almıştır. Mu'allim Feyzî, Anadolu sahasında Farsça dil bilgisine dair yazılan en önemli eserler arasında gösterilen eserlerinde uygulamayı ön planda tutmuş ve dil bilgisi konularını kelimedenden cümleye giden ve kelimeyi cümle içerisinde kullanma becerisini kazandırmaya yönelik bir yöntem olan terkîb-i kelâm usulü ile işlemiştir. İşlenen bu konuları "ders" başlıkları altında çeşitli okulların müfredat programlarına göre ele almıştır. Kendisinden önce Farsça dil bilgisine dair yazılan ve çoğunluğunda fiil çekimleri veya bazı gramer kurallarını öğrencilere ezberletmek için muhtasar olarak hazırlanan ve ele alınan konuların şahit beyitler ile örneklendirildiği Farsça dil bilgisi kitaplarının eksikliğini görmüş; bu eksikliği gidermek ve Farsça öğrenen öğrencilerin sadece dil bilgisi kuralları ile yetinmeyip alıştırmaya yaparak konuları daha iyi idrak etmesine olanak sağlamak için çeşitli alıştırmaları eserlerine dâhil etmiştir. Mu'allim Feyzî'nin dil bilgisi kitaplarında uyguladığı yöntem pek çok müellif ve müderris tarafından benimsenmiş ve daha sonra Farsça öğretiminde bu usullerden yararlanılmıştır. Ayrıca onun eserlerine dair Mu'allim Nâcî ve Ahmed Mithat Efendi gibi dönemin önde gelen edipleri de tanıtım yazıları yazarak eserlerinin önemini ortaya koymuşlardır. Ancak Mu'allim Feyzî'nin bu önemli özelliğine rağmen kendisinin bir dil olarak Farsça öğretimi hususunda kaleme aldığı eserler ve Farsçadan Türkçeye yaptığı çeviriler üzerinde yeterli kadar çalışma yapılmadığı görülmektedir.

Kaynakça

Andı, M. F. (2000). Türkçede Rubaiyyat-ı Hayyam Tercümeleri ve Müstecâbizâde İsmet'in Müntahab Rubaiyyat-ı Hayyam Tercümeleri Adlı Eseri. *Edebiyat Araştırmaları I* (s. 191-232). içinde İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Baloğlu, Ç. (2016). *Kütahya Belediyesi Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesi Osmanlıca Yazılmış Müzik Kaynakları Bibliyografyası*. AfyonKarahisar: Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Birsel, S. (2019). *Kahveler Kitabı*. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Çetinkaya, G. (2021). *Anadolu Sahasında Yazılmış Farsça Dil Bilgisi Kitapları*. Ankara-Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi-Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Feyzî, A. (1292/1875). *Ta'lim-i Suhan*. İstanbul: Mekteb-i Sanayi Matbaası.

Feyzî, A. (1299/1882). *Usûl-i Fârisî*. İstanbul: Ahter Matbaası.

Feyzî, A. (1303/1886). *Hayyâm*. İstanbul: Şirket-i Mürettibiyye Matbaası.

Feyzî, A. (1304/1887). *Îlâveli Usûl-i Fârisî*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.

Feyzî, A. (1310/1892). *Kand-ı Pârsî*. İstanbul: Ahter Matbaası.

Feyzî, A. (1321/1903). *Zebân-ı Fârisî*. İstanbul: Matbaa-yı Osmaniyye.

Feyzî, A. (1329/1903). *Zebân-ı Fârisî*. İstanbul: Şems Matbaası.

Feyzî, A. (2012). *Mâtem-nâme ve Vâveyla*. (C. Çiftçi, Dü.) İstanbul: Kevser Yayınları.

Feyzî, A. (2021, Haziran 16). Eş'ar-ı Feyzî. Ankara, Çankaya, Türkiye: Milli Kütüphane. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/esar-i-feyz%C3%AE/126812> adresinden alındı

Gölpınarlı, A. (2003). *Mevlâna Müzesi Abdülbaki Gölpınarlı Kütüphanesi Yazma Kitaplar Kataloğu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

İnal, M. K. (1999). *Son Asır Türk Şairleri* (Cilt 1). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.